

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ



Іван Богатирьов,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
науково-дослідного центру
Інституту кримінально-виконавчої служби,
голова науково-експертної ради
Державної пенітенціарної служби України



Сайк Тагієв,
кандидат юридичних наук,
голова апеляційного суду
Чернігівської області

УДК 343.8

Порівняльна характеристика порядку і умов виконання і відбування кримінальних покарань за законодавством України та Азербайджанської республіки

Сучасне міжнародне співробітництво у сфері виконання кримінальних покарань визнається сьогодні наскрізною складовою процесу функціонування Державної пенітенціарної служби України. Відповідно до статті 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу служ-

бу України» дана діяльність передбачає співробітництво з міжнародними організаціями і фондами, пенітенціарними відомствами та неурядовими інституціями зарубіжних країн [4,]. Водночас, міжнародна діяльність служби залишається важливою формою зовнішньої політики держави з

метою реалізації міжнародних стандартів дотримання прав і свобод людини та громадянина у пенітенціарній сфері.

Метою статті є порівняльна характеристика порядку та умов виконання і відбування кримінальних покарань за законодавством України та Азербайджанської Республіки, завдання якої встановити наявні розбіжності у кримінально-виконавчих нормах цих країн та встановити позитивний досвід їх застосування для пенітенціарної системи України.

Теоретичні та практичні підвалини підготовка даної статті склали праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: О. М. Бандурка, Є. Ю. Бараша, О. В. Беци, О. М. Джузи, Т. А. Денисової, Г. О. Радова, С. А. Зінченка, О. Г. Колба, В. І. Кривуши, В. О. Корчинського, А. В. Кирилюка, О. В. Лісіцко, С. В. Лучко, В. А. Львовичкіна, А. Х. Степанюка, О. П. Северова, В. П. Севастянова, В. М. Синьова, Р. М. Підвисоцького, М. С. Пузирьова, В. М. Трубникова, С. Я. Фаренюка, С. В. Царюка, О. О. Шкути, І. С. Яковець, Д. В. Ягунова, які у своїх працях висвітлювали актуальні проблеми становлення пенітенціарної системи України на різних етапах розвитку Української державності після здобуття її незалежності.

Прийняття Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України, його гуманізація та проведення низки заходів щодо поліпшення в цілому стану системи виконання кримінальних покарань свідчить про послідовне та цілеспрямоване виконання нашою державою своїх зобов'язань у сфері реформування пенітенціарної системи з метою максимального наближення умов тримання засуджених до міжнародних стандартів. На сучасному етапі перед законодавцем постає й складне завдання – удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства щодо забезпечення ефективної діяльності органів і установ

виконання покарань у відповідність із міжнародно-правовими актами.

У свою чергу, слід засвідчити, що, на жаль, сьогодні Державна пенітенціарна служби (далі – ДПтС) України не в повній мірі створила належні умови для співробітництва з пенітенціарною системою Азербайджанської Республіки. Хоча зазначене дозволить поширити у практичній діяльності ДПтС України набутий позитивний досвід, який існує у зазначеній державі з огляду на виправлення і ресоціалізацію засуджених. Тим більше, що впровадження зарубіжного досвіду в органи і установи виконання покарань є наріжним каменем подальшого реформування пенітенціарної системи України [1, с. 14].

Вважаємо беззаперечним, що у процесі удосконалення правового регулювання та практики застосування кримінальних покарань необхідно враховувати та використовувати позитивний досвід цієї діяльності у зарубіжних державах. Невипадково М. Ансель зазначав, що «вивчення зарубіжного досвіду відкриває перед юристом нові горизонти, дозволяє йому краще пізнати право своєї країни, бо специфічні риси цього права особливо виразно виявляються у порівнянні з іншими системами. Порівняння здатне озброїти юриста ідеями та аргументами, які не можна отримати навіть при дуже доброму знанні тільки власного права» [2, с. 246].

Поряд із цим, ми не ставимо за мету цілковиту імплементацію пенітенціарного законодавства Азербайджанської Республіки, оскільки усвідомлюємо, що подібні запозичення можливі лише з урахуванням специфіки економічного та соціального розвитку України, особливостей вітчизняної кримінально-виконавчої системи, історичного досвіду і традицій нашого народу, особливостей національної психології тощо.

Відома народна мудрість говорить: «Усе пізнається у порівнянні». Порівнюючи, як зауважує О. Г. Колб,

ми можемо виявити позитивні моменти і тенденції розвитку [3, с. 58]. Важливо засвідчити, що проведений нами компаративістський аналіз законодавчого регулювання порядку і умов виконання та відбування покарань показав певні розбіжності у деяких правових нормах, зокрема:

- метою Кодексу про виконання покарань (далі КпВП) Азербайджанської Республіки є виправлення засуджених, попередження вчинення нових злочинів засудженими і іншими особами. На противагу, вітчизняний законодавець розширив у КВК України цей перелік, визначивши за мету – створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими, що прямо витікає із вимог міжнародних стандартів щодо поводження із засудженими;

- зміст ст. 5 КВК України «Принципи кримінально-виконавчого законодавства» законодавець розглядає більше широко у порівнянні з відповідною нормою КпВП Азербайджанської Республіки, зокрема, передбачає застосування наступних принципів: невідворотності виконання і відбування покарань, справедливості, поваги до прав і свобод людини, взаємної відповідальності держави і засудженого, диференціації та індивідуалізації виконання покарань, поєднання покарання з виправним впливом, участі громадськості у передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань;

- статті, що визначають поняття виправлення засуджених та їх основні засоби повністю збігаються, однак на відмінну від КпВП Азербайджанської Республіки до КВК України введено поняття «ресоціалізації засуджених».

- порівнюючи статті кодексів, що визначають основні права засуджених, приходимо до висновку, що статті КВК України надають більше прав засудженим, і, відповідно, на-

кладають на адміністрацію органів та установ виконання покарань додаткові обов'язки відношенні до забезпечення цих прав засудженими. Зокрема, ч. 1 ст. 8 КВК України передбачає, що «адміністрація установи чи органу, який виконує покарання, зобов'язана надати засудженим зазначену інформацію, а також ознайомлювати їх із змінами порядку і умов відбування покарань». Ч. 6 ст. 8, у свою чергу, визначає, що «керівник адміністрації установи виконання покарань несе персональну відповідальність за розміщення засуджених, що прибули до установи. При цьому забороняється розміщення таких осіб у приміщеннях разом із особами, що мають дві або більше судимостей, а також особами, які можуть негативно на них вплинути за своїми психологічними якостями»;

- ст. 8 КВК України суттєво розширює права засуджених у порівнянні зі ст. 9 КпВП Азербайджанської Республіки, зокрема, за її змістом передбачені права «на отримання у встановленому законом порядку передачі (окрім речей, що засудженим заборонено мати при собі законом, зокрема зброї, наркотичних або психотропних речовин, прекурсорів); на оплачувану працю, організовану відповідно до вимог законодавства про працю, у тому числі щодо тривалості, умов та оплати праці; на восьмигодинний робочий день, але не більше 40 годин на тиждень; на належне матеріально-побутове забезпечення. Забороняється безпідставне примусове переривання сну засуджених у нічний час, у тому числі виключно для здійснення перевірки наявності засуджених тощо»;

- водночас, ст. 9 КпВП Азербайджанської Республіки містить додаткові загальні права засуджених, які за чинним КВК України відносяться до спеціальних правових статусів відповідно до виду покарання, зокрема, право займатися фізичною культурою і спортом або право на отримання психологічної допомоги. На наш погляд рішення вітчизняного

законодавця є більш логічним, тому що не зовсім логічними є такі права у відношенні, наприклад, осіб, засуджених до штрафу або позбавлених права керувати транспортним засобом;

- система установ та органів виконання покарання України відрізняється від аналогічної системи Азербайджанської Республіки. Так, відповідно до ч. 3 ст. 11 КВК України кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії). Виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки. Виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. У виправних колоніях середнього рівня безпеки можуть створюватися сектори максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі. У виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання можуть створюватися сектори середнього рівня безпеки для відбування покарання жінками, засудженими до довічного позбавлення волі.

Однак, згідно зі КпВП Азербайджанської Республіки виконання покарань у виді позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі здійснюють відповідні установи відбування покарання. Згідно із ч. 2 ст. 66 КпВП Азербайджанської Республіки установи відбування покарання поділяються на установи відбування покарання - поселення, загального, суворого, особливого режиму, а виховні установи – на заклади загального і посиленого режиму;

- у відповідності з чинним законодавством України з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави, для виправлення і ресоціалізації засуджених створені специфічні органи,

які відсутні в Азербайджанській Республіці, а саме, кримінально-виконавча інспекція, арештні доми, виправні центри. Функції кримінально-виконавчої інспекції відносно контролю за виконанням покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт в Азербайджанській Республіці виконує спеціальна посадова особа – виконавчий чиновник за місцем проживання засудженого. Однак, покарання у виді арешту Кримінальним кодексом Азербайджанської Республіки не передбачено, а покарання у виді обмеження волі у даний час не виконується, тому аналогів українським арештним домам та виправним центрам там не має;

- слід зазначити, що зміст ст. 16 КпВП Азербайджанської Республіки «Повідомлення про місце відбування покарання» розширено на протипагу відповідній нормі КВК України. Зокрема, визначено, що адміністрація УВП за згодою іноземців або осіб без громадянства негайно повідомляє про їх місцеперебування дипломатичним і консульським представництвам їх держав або національним або міжнародним організаціям, що взяли на себе піклування над ними. У ст. 20 КВК України, у свою чергу, присутні зобов'язання загального характеру, зокрема, протягом трьох днів повідомити одного із членів сім'ї або близьких родичів за вибором засудженого, а також суд, який постановив вирок;

- ст. 18 КпВП Азербайджанської Республіки та ст. 23 КВК України визначають коло посадових осіб, що можуть здійснювати контроль за виконанням покарання. Вони є практично однаковими за своїм змістом. Однак дослідивши зміст статей більш детально, можна зробити висновок, що доступ на територію і у приміщення установ виконання покарання в Україні наданий більшій кількості посадових осіб та представникам громадськості, причому вони наділені більш широкими правами. В Україні

є 13 категорій осіб, що без спеціального дозволу (акредитації) в будь-який час мають право безперешкодно відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю та проведення перевірок проти 5 категорій таких осіб в Азербайджанській Республіці;

- участь громадських організацій у виправленні засуджених прописана у законодавстві обох держав. У КпВП Азербайджанської Республіки ця норма прописана у більш «зобов'язуючій» формі – «громадські організації беруть участь у виправленні засуджених і здійснюють громадський контроль за діяльністю установ і органів, що виконують покарання» в порівнянні з визначенням, яке надав вітчизняний законодавець «об'єднання громадян та засоби масової інформації, релігійні та благодійні організації, окремі особи в порядку, встановленому цим Кодексом і законами України, можуть надавати допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи»;

- внаслідок відсутності в Азербайджанській Республіці специфічного органу – кримінально-виконавчої інспекції функцію нагляду за додержанням засудженим вимог вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю покладено на виконавчого чиновника. Додатково ця службова особа перевіряє виконання роботодавцем вимог, передбачених у вироку суду про позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю.

Ці функції в Україні згідно чинного законодавства виконує кримінально-виконавча інспекція, але у значно більшому обсязі, зокрема, додат-

ково веде облік засуджених до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; вносить клопотання відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України щодо застосування приводу стосовно засуджених, які не з'явилися за викликом до кримінально-виконавчої інспекції без поважних причин, та розшуку засуджених, місцезнаходження яких невідоме.

Узагальнюючи викладене, робимо наступні висновки:

- по-перше, проведений нами аналіз співвідношення змісту Кримінально-виконавчого кодексу України та кодексу Азербайджанської республіки про виконання покарань засвідчив, що його зміст стосувався в основному норм Загальної частини вищевказаних нормативно-правових актів.

- по-друге, проведений аналіз дозволив встановити, що Кримінально-виконавчий кодекс України та кодекс Азербайджанської Республіки про виконання покарань практично є тотожними у головних та принципових визначеннях, що свідчить про суттєву спорідненість їх походження та використання загальних правил у розвитку законодавства щодо виконання кримінальних покарань;

- по-третє, на підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що законодавство України у найбільш принципових моментах щодо визначення мети покарання, основних елементів правового статусу засуджених більше опирається на традиції європейського гуманітарного права, в той же час законодавству Азербайджанської Республіки більше притаманні традиції радянського виправно-трудоного права з урахуванням вимог сьогодення.

Список використаних джерел

1. *Богатирьов І. Г.* Пенітенціарні установи України (теоретико-правове дослідження) : наук. вид. (трьома мовами) / Богатирьов І. Г. – К., 2013. – 444 с.
2. *Волженкин Б. В.* Экономические преступления / Волженкин Б. В. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 1999. – С 246.
3. *Колб О. Г.* Установа виконання покарань як суб'єкт профілактики злочинів : моногр. / Колб О. Г. – Луцьк : Вежа, 2006. – 513 с.
4. *Про Державну кримінально-виконавчу службу України* : Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>
5. *Кримінально-виконавчий кодекс України* від 11 лип. 2003 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15>
6. *Кодекс Азербайджанской Республики* об исполнении наказаний (от 14 июля 2000 г. № 908-ІО).

Богатирьов І. Г., Тагієв С. Р. Порівняльна характеристика порядку і умов виконання і відбування кримінальних покарань за законодавством України та Азербайджанської Республіки

У статті розглянуто та надано порівняльну характеристику порядку та умов виконання і відбування кримінальних покарань за законодавством України та Азербайджанської Республіки.

Ключові слова: порівняльна характеристика, порядок та умови, виконання і відбування кримінальних покарань, законодавство, Україна, Азербайджанська Республіка.

Богатырев И. Г., Тагиев С. Р. Сравнительная характеристика порядка и условий исполнения и отбывания уголовных наказаний по законодательству Украины и Азербайджанской Республики

В статье рассмотрена и представлена сравнительная характеристика порядка и условий исполнения и отбывания уголовных наказаний по законодательству Украины и Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: сравнительная характеристика, порядок и условия, исполнение и отбывание уголовных наказаний, законодательство, Украина, Азербайджанской Республики.

Bogatyryov I., Tagiyev S. Comparative description of order and terms of implementation and serving of criminal punishments on the legislation of Ukraine and Azerbaijanian Republic

The article deal with comparative characteristics of procedure and conditions of execution and serving of criminal penalties under the legislation of Ukraine and the Republic of Azerbaijan.

Key words: comparative characteristic, procedure and conditions, execution and serving criminal penalties, the legislation, Ukraine, the Republic of Azerbaijan.